

לעם השלום, וה' יברך את ארצו ועולמו בשלום.
בל' בתשרי תר"ץ (1929) הציעו רבני תל־אביב יפו, הרב עוזיאל והרב שלמה אהרונסון, להנהלת הוועד הלאומי שתפנה מיד לממשלת המנדט, כדי שזו תורה לכל הקונסולים הבריטים בעולם להכחיש את דברי השקר של הערבים. בג' במרחשוון הם כתבו מכתב לרב קוק והציעו לו שהרבנים הראשיים של ארץ ישראל, יחד עם הרבנים הראשיים של בריטניה וצרפת, יפנו ב"קול קורא" לעולם המוסלמי ולראשי הרתות בכל העולם, ובו יכחישו נמרצות את כל השקרים והעלילות שברו הערבים, תוך הרגשה שהדת היהודית לא מרשה לפגוע בקורשי דתות אחרות. הרב עוזיאל פרסם מאמר חשוב נוסף בשם "דבר ישראל לעמים", ובו סתר את ההאשמות והשקרים של הערבים. הוא כתב כי בשנים שקדמו למאורעות היישוב היהודי בארץ קנה מהערבים, במיטב כספו, ארמות חול וביצה, ובחריצות וחכמה הפך אותן לארץ פורייה; וזאת גם לטובת הערבים שהיגרו אליה מארצות שכנות. המופתי, שהשתתף בפועל בארגון מעשי הרצח כבר במאורעות תר"ף (1920), הוא זה שהסית והתסיס את ההמון גם ביום פרוץ מאורעות תרפ"ט. בריאיון לעיתונות הוא חשף את המניע האמיתי שלו:

מה שאירע בימים האלה בירושלים הוא מרד לאומי רציני, אשר הדו ישמע בכל פינות העולם הערבי המושלמי.
אנו עומדים בפני מרידה לאומית קשה ורצינית... מחובתה של אנגליה שתבין כי למאורעות הרציניים בארץ ישראל אין כל קשר עם הכותל המערבי, אלא הם נוגעים להכרזת בלפור.

הרב עוזיאל הרגיש את העובדה שהכותל לא היה קדוש למוסלמים, וכך כתב במכתב (ללא תאריך) לחכם מוסלמי שבו תיאר את אשר ראה שם:

בראותי את השכנים המוסלמים שעברו דרך סמטא זו בסליהם ולפעמים גם בחמוריהם, בלי שום רגש של כבוד וקדושה למקום זה, אמרתי לעצמי - נניח שמקום זה איננו קדוש בשבילכם, אבל בכל זאת חובה אנושית היא לכבד את קדושיו של עם אחר בפניו, ולא לפגוע ברגשותיו של מי שהוא בעומדו בתפלה ותחינה לפני אלוהים.

הרב עוזיאל ביקש ממנו להשיב לו ביושר על שתי שאלות: א. האם הכותל זהו המקום שנקרא לפי הקוראן "אל בוראק" (על שם סוסתו של מוחמד שהביאה אותו במסע לילי ממכה לירושלים). ב. האם בשל כך אסור ליהודים להתפלל שם.

השארית הסטטוס קוו

משרד המושבות הבריטי מינה ועדת חקירה בראשות סר א' שאו, כדי שתחקור את הגורמים שהביאו למאורעות. ב־א' בכסלו תר"ץ (1929) העיד הרב קוק בפניה. בסיום הופעתו המרשימה הוא אמר בכאבו: "לא ייתכן כי מקום קדוש זה, הנערץ ביהדות כולה יותר מכל בתי הכנסת יחד, יישאר לתמיד מוקף בתים מזוהמים וסמטאות מרופשות" (אחד העדים היהודים סיפר שהערבים נהגו לקיים ברחבת הכותל תגלחת של הראש והזקן, ואת הלכלוך הם השאירו במקום). בזמן ביקור הוועדה עלתה הצעה שיהודים לא יבקרו בכותל, והרב קוק התנגד לכך בתוקף. על פי המלצת ועדת שאו, מינה "חבר הלאומים" ועדה בינלאומית כדי שתחקור את הסיבות לפרוץ המאורעות. ועדה זו שהתה בארץ בקיץ תר"ץ (1930). הרב עוזיאל שלח אליה תזכיר ובו ביאר באריכות את הסיבות לקדושת הר הבית, ואת הקשר ההיסטורי המיוחד של העם היהודי לכותל. העובדה שהוא נקרא "כותל הדמעות" גם בשפות האירופיות וגם בשפה הערבית מעידה על הרמעות הרבות ששפך עם ישראל במקום קדוש זה.

בהופעתו בפני הוועדה, שהשאירה רושם עז, הסביר הרב עוזיאל את סדרי התפילה והמנהגים הנהוגים ליד

הכותל כפי שזכר מביקוריו במקום (בדיוני הוועדה הוכח כי מבחינה משפטית לא נזכר בשום מקום שהכותל נחשב מקום קדוש למוסלמים, אפילו לא במודריך הרשמי של הר הבית שיצא לאור מטעם המועצה המוסלמית העליונה ב־1924).

בחורש אלול הציעה ממשלת המנדט פשרה – היהודים יכירו בבעלות הערבים על הכותל, ובתמורה הערבים יכירו בזכות גישתם לכותל. הרב קוק, שלא קיבל את טענת נציגי הוועד הלאומי שיש כאן עניין של פיקוח נפש, סירב בתוקף לחתום עליה באומרו: "עם ישראל לא יִפֶּה את כוחנו לוותר בשמו על הכותל המערבי, אין לנו שום זכות לכך". ועדת שאו אישרה לבסוף את זכות היהודים להתפלל ליד הכותל, אך רק עם שמירה על הסטטוס קוו, ללא ספסלים וכיסאות.

לצאת להתקפה

תקופה קשה נוספת הייתה בשנים תרצ"ו־תרצ"ט (1936־1939). התגברות העלייה היהודית לארץ, התרחבות היישוב וההקצנה בעמדות האנטי ציוניות של הערבים גרמו בתרצ"ו (1936) לפרוץ "המרד הערבי", שהוביל למעשי טרור קשים ביותר, גם כנגד הבריטים. גם הפעם המופתי תפס מקום מרכזי בהסתה, בהפצת שקרים ובארגון הפרעות.

המאורעות החלו בכ"ז בניסן ביפו, כאשר אספסוף ערבי התנפל בסכינים על יהודים שעברו בעיר. 16 יהודים נהרגו, רבים נפצעו ואלפים ברחו לתל־אביב. שם פעל הרב עוזיאל רבות למענם. משם התפשטו המהומות לכל הארץ. הערבים שרפו שדות תבואה, עקרו עצי פרי והתקיפו את התחבורה היהודית. מאורעות הרמים נמשכו בהפוגות עד שנת תרצ"ט (1939). 630 יהודים נהרגו וכ־2,000 נפצעו. אלפים ברחו מבתיהם, ונזק רב נגרם לרכוש.

בכ"ז באייר תרצ"ו שלח הרב עוזיאל מכתב להנהלת הוועד הלאומי, ובו דרש לצאת להתקפה: חושב אני שהגיע בשבילנו הזמן לצאת מעמדת הגנה בלבד ולהיות מהמתקיפים מבחינה משפטית. דעתי היא כי עלינו להגיש תביעה פלילית נגד המופתי הירושלמי על דבריו שנתפרסמו מתוך נאום ביפו, שבו הוציא דיבה על היהודים ש"שוחטים את בנינו".

בכ"ה בסיוון שלח הרב עוזיאל מכתב לנציב העליון, סר ארתור ווקפ, ובו התלונן שהמהומות נמשכות כבר חודשיים ללא תגובה הולמת של השלטונות. הרוצחים והשודדים לא נתפסים, כך שכל החוקים הם רק הלכות יפות שאינן מצטרפת למעשה.

ללא מורא הוא האשים את ממשלת המנדט, שבכל הודעותיה היא מסתירה את הפושעים הערבים בשם "אלמונים", וכורכת בדיבור אחד את האסירים היהודים עם האסירים הערבים, כאילו היהודים הם גם בכלל הפורעים. הרב עוזיאל ביקש לשים סוף למצב הפרוע בארץ ולהעניש בכל חומר הדין את המסיתים ואת עושי הרשע שנתפסו עם אקדה, פגיון או פצצה גם אם לא הספיקו לבצע את זממם.

בדרך למדינה

ממשלת בריטניה מינתה ועדה מלכותית, בראשות הלורד פיל, במטרה לחקור את הסיבות לפרוץ "המרד הערבי" ולהציע פתרון לשאלת ארץ ישראל. בל' בתשרי תרצ"ז (1936) שלח הרב עוזיאל לעיון הנהלות הסוכנות היהודית והוועד הלאומי תזכיר שהיה אמור להגיש לוועדה. הוא פתח בזכות ההיסטורית של עם ישראל על ארץ ישראל ובקשר המיוחד ביניהם, תוך שילוב פסוקים מהתנ"ך, והבהיר שחוקה הנשענת על נחלת אבות שנתן אלוהי עולם ארון כל הארץ אינה מופקעת על ידי כיבוש של עם זר. בבקאות רבה הוא הוכיח כיצד זכותו של העם היהודי להקים את ביתו הלאומי בארץ ישראל הוכרה על ידי כל הגורמים החוקיים הבינלאומיים. בתחילה ניתנה הצהרת בלפור על ידי שר החוץ הבריטי, ובה נכתב שממשלת

”

לאחר סיום דרשתו של המופתי, שכללה דברי הסתה כאילו האויב הציוני רוצה לשרוף את מסגד אל־אקצא ולהקים על חורבותיו את בית המקדש, פרץ המון ערבי צמא דם לכיוון השכונות היהודיות, והחל לפרוע בהן

בריטניה מביטה באהדה על הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. בתר"ף היא אושרה בוועידת סן רמו, שבה המועצה העליונה של מעצמות ההסכמה החליטה למסור את המנדט על ארץ ישראל לבריטניה, כך שהצהרה זו קיבלה תוקף של הסכם בינלאומי.

אלא שלמרות הבטחתה, ממשלת בריטניה לא מילאה כראוי את שליחותה. ארבע פעמים פרצו בארץ מאורעות דמים, והממשלה השאירה את היהודים ללא הגנה. בנוסף לכך, היא לא מנעה מהערבים לאסור על יהודים להיכנס למקומות הקדושים להם.

בתרצ"ח (1938) הגיעה לארץ ועדת וודהד כדי לבדוק את אפשרות ביצועה של תוכנית החלוקה. הרב עוזיאל הכין תזכיר לוועדה בשם הרבנות הראשית, ובו פירט את יחסה לתוכנית זו. לדבריו שם, ארץ ישראל משני עברי הירדן היא קניינה של האומה הישראלית, והיא ניתנה על ידי הקב"ה לאברהם אבינו. נוסף לכך, הרבנות מתנגדת להוצאת ירושלים מתוך המדינה העברית המוצעת. גם הערים שיש להן ערך של קדושה היסטורית מיוחדת כחברון, צפת וטבריה צריכות להימצא במדינה היהודית. ולבסוף, הרבנות מכירה בצורך לתת זכויות דתיות ואזרחיות לערבים שיישארו בתוך שטחי המדינה.

בתש"ו (1946) ממשלות בריטניה וארה"ב מינו את הוועדה האנגל־אמריקאית כדי שתמצא פתרון למאות אלפי יהודים ניצולי שואה ששוכנו ונתקעו במחנות העקורים באירופה. הרב עוזיאל שלח לה תזכיר חשוב, ובו הביא הוכחות רבות מכתבי הקודש ומתולדות עם ישראל לקשר הרתי המוצק בין עם ישראל לארצו, ובכך רחה את טענות הערבים נגד המפעל הציוני וביסס את הצדק שבתביעת העם היהודי על ארץ הקודש. הופעותיו בפני הוועדה בזקיפות קומה, בי' ובכ"ג באדר ב', השאירו רושם עז. המסקנה העיקרית של הועדה הייתה לתת מיד מאה אלף רישיונות עלייה ליהודים אלו. הבריטים סירבו לקבל את מסקנותיה.

בתש"ז (1947) הודיעה ממשלת בריטניה שהיא אינה יכולה להמשיך לשלוט בארץ, והעבירה את שאלת ארץ ישראל לאו"ם. האו"ם החליט להקים ועדה בת 11 חברים, ועדת אונסקו"פ, כדי שתמצא פתרון יסודי לשאלת ארץ ישראל. הרב עוזיאל העיד בפניה בכ"ב בתמוז. בעדותו הוא הסביר מהי מעלתה של ארץ ישראל, שניתנה לאחוזת עולם לאבי האומה, ותיאר את הפעילות המבורכת של היישוב היהודי בארץ, שהביאה ברכה לכל תושביה אך הופרעה על ידי הערבים, גזרות הספר הלבן והשואה. מסקנות הוועדה היו שיש לסיים את המנדט הבריטי בארץ, להקים בה שתי מדינות, ולהשאיר את ירושלים כעיר בינלאומית. בהצבעה דרמטית בעצרת האו"ם, בליל י"ז בכסלו תש"ח (1947), אושרה תוכנית החלוקה ברוב קולות. הערבים סירבו לקבלה, ובכך החמיצו הזדמנות להקים מדינה.

למחרת הצבעה זו פרצה מלחמת העצמאות, שבה ניסו הערבים להשמיד את המדינה היהודית שקמה. האם היהודים מנעו מהערבים להקים מדינה משלהם? הרי רק במלחמת ששת הימים (בתשכ"ז) הגענו להר הבית ולכותל המערבי. אנו לא כובשים זרים ב"שטחים". חזרנו אליהם רק בשל הערבים שהובילו למלחמה זו, שבה רצו הם להשליך את כולנו לים. כמו בימים ההם, גם כיום ננצח במאבק מול ההסתה והשקרים הדומים להפליא, רק אם נהיה מאוחדים, נאמין בצדקת דרכנו, ונדע את העובדות ההיסטוריות לאמיתתן. ●

הרב שמואל כ"ץ הוא רב בתי ספר בירושלים וחוקר תולדות הרבנות הראשית

פיקחות והבנה פוליטית מדינית. הרב עוזיאל וראש הממשלה דוד בן גוריון בטקס ההקמה של בית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית, 1951 צילום: לע"מ